

MODELUL ION CREANGĂ ÎN EXEGEZA BASARABEANĂ

Iraida BĂICEAN
Universitatea de Stat
„Alec Russo” din Bălți

***Abstract.** Modelul Ion Creangă în exegeza basarabeană este un subiect important în investigarea unor aspecte fundamentale ale fenomenului prozastic din spațiul dintre Nistru și Prut. La analiza unor texte semnate de Ion Druță, Vasile Vasilache, Ion Constantin Ciobanu, Spiridon Vangheli sau Vlad Ioviță se insistă asupra transpușerilor intertextuale efectuate, cu precădere, la nivel de temă, motiv, personaj, fabulație, atmosferă, discurs, spectacol carnavalesc etc. La diferite etape ale evoluției prozei basarabene Creangă este un etalon al transfigurărilor artistice.*

***Keywords:** model narativ, exegeza basarabeană, narațiune.*

Critica literară, din spațiul dintre Nistru și Prut, a încercat în anii '60 - '80 ai secolului trecut să pună în lumină importanța lui Ion Creangă în asimilarea artei narative de către cei mai reprezentativi prozatori basarabeni. Vasile Coroban, Ramil Portnoi, Haralambie Corbu, Mihai Cimpoi, Ion Ciocanu, Nicolae Bilețchi, Andrei Hropotinschi ș.a. insistă în repetate rânduri asupra modelului narativ al lui Creangă. La început critica e preocupată de **realismul, umorul și satira** lui Creangă, este adevărat, interpretate extrem de simplist. Există o tendință, pe cât de vulgarizatoare, pe atât de pernicioasă, de a se face din Creangă un „realist critic”, un ideolog și un apărător al țăranimii de stare socială mijlocie, chiabură etc. (R. Portnoi a excelat în această direcție sociologist-vulgară). În viziunea lui V. Coroban, unicitatea lui Creangă derivă din faptul că marele povestitor convertește basmul popular în basm cult. La Creangă s-a văzut mereu un amestec omogen între seriozitate și glumă, unde gluma are rolul de a invoca zădărnicia, iar durerile semnalizează într-un aspect optimist. La Creangă supranaturalul și absurdul se întâlnesc cu

imposibilul. „Danilă Prepeleac dă întotdeauna vina pe dracu, iar soacra cu trei nurori are un al treilea ochi „pururea deschis,, și vede și zi și noapte tot ce se face prin casă”. În operele sale personajele sunt gigantice, iar cadrul este imens, nu minuscul și se adresează omului conștient și de orice vârstă. El are temperament de realist clasic. Știe cum să cultive virtuțile sonore ale peisajului mai mult decât pe cele plastice.

Este timpul în care, de regulă, critica basarabeană reduce arta narativă a lui Creangă la utilizarea inspirată a procedeeleor lexicologiei și sintaxei poetice, care fac tot farmecul **cuvântului autorului**. Cu unele mici excepții, perspectiva de abordare rămâne una monologică, impresionistă. În afara obiectivului de observație rămân strategiile și tehnicile crengiene, figurile narrative ale **timpului, modulului și aspectului**, subiecte predilecte în analizele structuraliste și semiotice.

Arta lui Creangă nu consistă doar în plasticitatea caracterizărilor morale sau fizice ale eroilor săi, mai ales în transfigurarea celor negative, în oralitatea stilului inconfundabil, dar și în orchestrarea figurilor narrative. Un model fascinant, de exemplu, asimilat creator de prozatorul basarabean este prezentarea unei **scene** încheiată crengian cu un **rezumat narativ**.

Remarcabilă în acest sens este povestirea autobiografică „Horodiște” de Ion Druță , în care alternanța dintre **scene** și **rezumate narrative** se desfășoară într-o armonie memorabilă. Reținem doar câteva mostre în care scena este anticipată sau încheiată cu un rezumat narativ: „așa e firea moldovanului – a le lua pe toate pe departe, cu cât mai pe departe, cu atât mai bine”; sau: „Cu toate că eram patru copii în familie, nu atât patru eram, cât doi și iar doi”; sau: „Mi-ar plăcea grozav să zic că am fost unul dintre cei mai buni elevi, dar adevărul, sfântul adevăr, stă alături, făcându-mi cu degetul, și zice: nu cumva să spui una ca asta” etc. Astfel, opera lui Creangă apare ca o expresie unică până în cele mai mici amănunte stilistice a unei concepții colective, populare despre viața și lumea întemeiată pe mijloacele de realizare artistică a folclorului.

O opinie general acceptată este, de exemplu, aceea că „Punguța cu doi bani”, „Povestea lui Stan Pățitul”, „Povestea lui Harap-Alb” etc. micșorează facețios importanța dogmelor religioase în viața poporului, pune în situații grotesci fețe bisericești și demască spectaculos superstițiile populare, năzuințele deșarte și în general prostia omenească. Sunt teze de care **critica dogmatică** e preocupată, în anii regimului totalitar, de lupta ateistă. Dar, în aceleași scene, **critica estetică** descoperă dimensiuni cu adevărat ontologice. Astfel, de exemplu, diagnosticul critic va revela că situațiile comice îmbracă haina universalității, iar anecdoticul devine mit, deoarece, inspirat de realitate se proiectează în imense generalizări.

Uneori, insistând pe poetica subiectului artistic, pe elementele lui, critica nu ratează ocazia de a aminti prozatorului basarabean că I. Creangă a redus fabula la minimum în unele povestiri, cum ar fi : „Moș Nichifor Coțcarul” etc. Cunoștințele cu eroii folclorului „Păcală și Tândală, spânul și Harap-Alb, eroul, care dincolo de aparență își descoperă cu totul altă esență, devine în literatura din perioada indicată obișnuit”.

Un adevărat elogiul al romanului poate constitui simpla constatare precum că odată cu accentele folclorice, bine pronunțate, stilul romanului („Umbra comorilor” de Arhip Cibotaru) mai trădează reminescente din Ion Creangă, din proza de aventuri și romanul polițist. Ele, aceste reminescente, ar fi un indiciu al deschiderii romanului către tradițiile folclorice și literare ce coboară spre esență, spre rădăcinile vieții.

Alteori, critica estetică apelează la arta narativă a lui Creangă pentru a demonstra că aceasta este asimilată inspirat și creator. De obicei, observațiile se referă la elementele esențiale ale modelului narativ Creangă. Ceea ce sare în ochi este tocmai **cultul povestitorului și poetica subiectului**, modalitatea de a construi textul epic ca o suită de scene încheiate cu rezumate narative: „frate, frate, dar pita-i cu bani, bărbate”; sau: „Vorba ceea: „Și piatra prinde mușchi dacă șede mult într-un loc”; sau: „Capul de-ar fi sănătos, că belelele curg gârlă”; sau: „Ce-i e scris omului în frunte-i e pus”; sau: „nu-i după cum

gândește omul, ci-i după cum vre Domnul”; sau: „surcica nu sare departe de trunchi” etc., etc. Aceste formule memorabile servesc uneori ca rezumate ale unor anepse, altele au funcția unor prolepse.

Revelatorii în modelul narativ crengian sunt **elipsele, pauzele, narațiunile repetitive, narațiunile ca reprezentare și narațiunile ca expunere** care au avut un impact decisiv în promovarea unui cult al naratorului atât de memorabil și fascinant și într-o bună parte a prozei lui Vasile Vasilache, remarcabil în „Povestea cu cocoșul roșu”, sau la Paul Goma, mai cu seamă în romanul „Din calidor”, cu un puternic filon autobiografic. Elementele ironice, ludice, carnavalești, fascinante la Creangă, alcătuiesc în romanele lui V. Vasilache și P. Goma cele mai animate scene, materia cea mai consistentă a poezității românești.

După plăcerea depistării influențelor asupra prozelor, critica își schimbă instrumentele atestând, de exemplu, **relații intertextuale**. Astfel, „Povestea cu cocoșul roșu” de Vasile Vasilache este tratată ca o variantă a poveștii lui „Dănilă Prepeleac” de Ion Creangă, izvorâtă din realitatea timpului nostru. Ca și Dănilă Prepeleac, Serafim Ponoară este considerat când prost, când deștept: „...Serafim ori îi prost de abia îl ține pământul, ori îi hâtru de pereche n-are...”. Un alt element al modelului narativ crengian ține de tehnica fantasticului. Marele merit al neîntrecutului nostru povestitor popular constă în faptul că el s-a inspirat din teme, care sălășluiau îndelung în imaginația colectivă. El pune temelile artei românești.

Modelul Ion Creangă are în proza basarabeană un impact decisiv în afirmarea unui **dialog al textelor**. Gheorghe V. Madan, Ion Druță, Paul Goma, Vasile Vasilache sau Vlad Ioviță sunt prozatorii care au făcut școală la proza lui Creangă. Remarcabile sunt în acest sens interpretările lui Anatol Gavrilov, Alexandru Burlacu, Aliona Grati, Sergiu Cogut, care pun accentul pe cuvântul bivoc, construcția hibridă, plurilingvism, elementul carnavalesc. Perspectiva monologică de abordare, dominantă în secolul trecut, este treptat înlocuită de interpretări în spiritul dialogismului bahtinian. Mihai Cimpoi în

„O istorie deschisă a literaturii române din Basarabia” demonstrează cu lux de argumente modernitatea prozei basarabene în care modelul Creangă are un impact catalizator în afirmarea valorilor autentice, universale, în efortul ei de a ieși din provincialism.

Bibliografie:

1. Bilețchii Nicolaie. „Romanul și contemporanietatea”. -Chișinău. -1984
2. Cimpoi Mihai. „O istorie literaturii române din Basarabia”. - Chișinău. - 2003
3. Ciocanu Ion. „Literatura română contemporană în Republica Moldova”. - Chișinău. - 1998
4. Coroban Vasile. „Romanul moldovenesc contemporan”. - Chișinău. – 1969